

Κατακόμβες

Οι **Κατακόμβες** ήταν υπόγεια [νεκροταφεία](#) και οστεοθήκες των Χριστιανών και γενικά κάθε βαθύς και σκοτεινός υπόγειος χώρος.

Η προέλευση της ονομασίας

Ο όρος «κατακόμβη» παράγεται από την ελληνική πρόθεση κατά και τη λατινική λέξη *cuba*, η οποία είναι δάνειο από την ελληνική *κύμβα*, που σημαίνει τύμβος, τάφος.^[1] Η αρχική έννοια της λέξεως δεν σχετιζόταν με τους τόπους ταφής, αλλά αποτελούσε ονομασία συγκεκριμένης περιοχής στη [Ρώμη](#): στον ποταμό Τίβερη συγκεκριμένα, υπήρχε τοποθεσία με πολλές κοιλότητες στο έδαφος που χρησίμευε ως σταθμός πλοίων.^[2]

Η ονομασία αυτή χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά για το υπόγειο κοιμητήριο του [Αγίου Σεβαστιανού](#) της στη [Ρώμη](#): «cimeterium catecumbas ad St. Sebastianum Via Appia»^[3]. Σ' αυτό απ' ό,τι πιστεύεται, φύλαξαν και τα λείψανα των αποστόλων [Πέτρου](#) και [Παύλου](#). Κατ' επέκταση χρησιμοποιήθηκε [για όλα τα υπόγεια κοιμητήρια γύρω από τη Ρώμη](#).

Οι υπόγειοι τάφοι δεν είναι χριστιανική εφεύρεση, αλλά εντοπίζονται στην Ετρουρία και στο Λάτιο, αλλά και στην Παλαιστίνη φτιαγμένοι από τους Φοίνικες. Οι Ιουδαίοι είχαν κατακόμβες πριν από τους Χριστιανούς στη Ρώμη.^[4]

Η προέλευσή τους [\[Επεξεργασία | επεξεργασία κώδικα\]](#)

Άποψη πολλών αρχαιολόγων στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν πως οι κατακόμβες χρησιμοποιήθηκαν τα υπόγεια [λατομεία](#) που είχαν κατασκευάσει οι Εθνικοί γύρω από τη Ρώμη.^[5] Η άποψη όμως πως οι πρώτες κατακόμβες ήταν πρώην λατομεία αμφισβητείται για τους εξής

λόγους: α) διαφέρουν στο εδαφικό στρώμα στο οποίο βρίσκονται τα μιν από τις δε: τα λατομεία σκάβονταν σε λιθοειδή στρώματα, ενώ οι κατακόμβες σε κοκκοειδή στρώματα, ακατάλληλα για οικοδομική χρήση. β) διαφέρουν ως προς την κατασκευή μεταξύ τους: οι διάδρομοι των λατομείων ήταν ευρύχωροι, ενώ των κατακομβών πολύ στενότεροι. Επίσης οι διάδρομοι στα λατομεία ήταν δημιουργημένοι όχι βάσει κάποιου σχεδίου αλλά ακανόνιστα, κάτι που δεν ίσχυε για τις κατακόμβες. Τέλος, η μετατροπή ορυχείου σε κατακόμβη απαιτούσε επιπλέον εργασίες.^[6] Οι κατακόμβες χρησιμοποιούνταν ως τόποι ταφής των κατώτερων τάξεων που δεν ήταν σε θέση να αγοράσουν γη για το σκοπό αυτό - και αποτελούν από αυτήν την άποψη φαινόμενο οικονομικό: συγκέντρωσαν έναν μεγάλο αριθμό τάφων σε μικρό χώρο.^[7]

Η κατασκευή των κατακομβών

Οι κατακόμβες λαξεύονταν σε πορώδες έδαφος περιέχοντας περίπλοκα συμπλέγματα διαδρόμων και κεντρικών θαλάμων στα τοιχώματα των οποίων ανοίγονται τάφοι σε επάλληλες σειρές και σε διάφορα σχήματα. Οι “κοπιάτες” (fessores) ήταν αυτοί οι οποίοι είχαν την επιμέλεια (εκσκαφή, συντήρηση, διαφύλαξη) των κατακομβών και ήταν ειδικευμένοι τεχνίτες που με το πέρασμα του χρόνου αποτέλεσαν και συντεχνίες^[8]. Επρόκειτο για λαβύρινθο υπόγειων διαδρόμων και αλληπέλληλων επιπέδων αποτελώντας διάφορα πατώματα ή ορόφους (riani) (έχουμε πέντε, έξι ή ακόμα και επτά ορόφους) Η μετάβαση από τον ένα στον άλλο όροφο γινόταν με εσωτερική κλίμακα κι όχι με βαθμιαία κλίση των διαδρόμων. Τα κατώτερα πατώματα είναι και τα μεταγενέστερα, χωρίς να αποκλείεται οι ανώτεροι όροφοι να είναι μεταγενέστεροι. Συχνά οι κοπιάται, από φόβο μήπως καταρρεύσει το έδαφος, άφηναν αρκετά συμπαγές έδαφος ενδιάμεσα από δύο ορόφους, αλλά διαπιστώνοντας στη συνέχεια τη στερεότητα του εδάφους, διάνοιγαν εκ των υστέρων εκεί άλλο διάδρομο. Οι διάδρομοι (ambulacra) δεν διανοίγονταν βάσει κάποιου συστήματος. Οι διάδρομοι αποτελούσαν αυτό το ίδιο το κοιμητήριο και δεν οδηγούσαν σε κάποιο υπόγειο κοιμητήριο: εκατέροθεν οι κατακόρυφοι τοίχοι ήταν τάφοι (loculi). Αυτοί διανοίγονταν στο βάθος του βράχου σε σχήμα μικρών παραθύρων, σε σειρές επάλληλες που έφταναν τους 5, 6 μέχρι και 12 (παρομοιάζονται με κουκέτες καμπινών πλοίων. Το βάθος κάθε τέτοιου τάφου και κατ'επέκταση η χωρητικότητά του ποικίλει: από ένα νεκρό, μέχρι δύο (bisomi), τρεις (trisomi), ή τέσσερις (quadrisomi). Το σχήμα τους ήταν ορθογώνιο παραλληλόγραμμο ή τραπέζιο. Μετά την τοποθέτηση του νεκρού ο τάφος έκλεινε με πλάκα μαρμάρινη (tabula) με επίχρισμα ασβέστου.^[9] Είδος μεταγενέστερων τάφων είναι οι σε σχήμα τραπεζιού τάφοι (Spolcro a mensa) και τα *αρκοσόλια* (arcosolium): τα τελευταία ήταν αψιδωτοί τάφοι όπου τοποθετούνταν κατά κύριο λόγο οι μάρτυρες ή οι διακριθέντες ή οι επίσημοι χριστιανοί. Οι τάφοι αυτοί ανοίγονταν σαν σαρκοφάγοι και σκάβονταν κάθετα προς τα κάτω. Πολλές αψίδες καταστράφηκαν επειδή αργότερα διάφοροι χριστιανοί επιθυμώντας να ταφούν κοντά σε μάρτυρες, άνοιγαν τάφους (loculi) στα τοιχώματα των αψίδων. Αρκοσόλια βρίσκονται κυρίως όχι τόσο στους διαδρόμους αλλά στους νεκρικούς θαλάμους (cubiculum): οι θάλαμοι αυτοί ήταν προορισμένοι για οικογενειακούς τάφους κατ'επίδρασιν των εθνικών. Το σχήμα τους ήταν τετράγωνο ή τριγωνικό, ή πεντάγωνο ή εξαγώνο ή οκτάγωνο, κυκλικό ή ημικυκλικό.^[10] Ως προς τον αερισμό τους κατά διάφορες αποστάσεις υπήρχαν

αεραγωγοί που επικοινωνούσαν με την επιφάνεια, ενώ για το φωτισμό υπήρχαν λυχνίες από αργυρό ή ορύχαλκο: μάλιστα με τη χρήση αυτών των λυχνιών συνδέεται η συνήθεια καύσης καντηλιών ή ανάματος κεριών στις εκκλησίες σε ανάμνηση των δοκιμασιών των πρώτων χριστιανών.^[11]

Η χρήση τους

Οι κατακόμβες δεν ήταν τόποι μυστικής σύναξης των χριστιανών, λατρείας ή τόποι καταφυγής σε περιόδους διωγμών, αλλά αποτελούσαν αποκλειστικά τόπους ταφής. Οι εσφαλμένες αντιλήψεις σχετικά με τη χρήση τους καλλιεργήθηκαν από λογοτεχνικά και κινηματογραφικά έργα όπως Φαβιόλα, Κβό Βάντις και Χιτώνας. Λόγω της κατασκευής τους ήταν ακατάλληλοι χώροι για απόκρυψη και συγκέντρωση μεγάλου αριθμού Χριστιανών. Οι λόγοι ήταν οι εξής: στενότητα χώρου, έλλειψη αερισμού και ανεπαρκής φωτισμός, ενώ η μαζική προσφυγή χριστιανών σε αυτές αυτομάτως θα κινούσε την περιέργεια των Ρωμαϊκών διωκτικών αρχών.^[12] Ως προς την εποπτεία τους αυτή είχε ανατεθεί σε επτά διακόνους και ισάριθμους υποδιακόνους (*liber pontificalis*), καθώς όμως αυξάνονταν αυτές, αρμόδιοι ήταν οι εντεταλμένοι για τις ιεραπραξίες εφημέριοι. Στην Ρώμη υπήρχαν τόσες ενορίες όσες και οι κατακόμβες.^[13] Στα χρόνια μετά τους διωγμούς οι κατακόμβες απετέλεσαν τόπους προσκυνήματος για τους Χριστιανούς, ενώ τα οστά των κατακομβών μεταφέρονται στις ανεγειρόμενες εκκλησίες και τα Μαρτύρια.^[14] Ο [Πάπας Μιλτιάδης](#) ήταν ο τελευταίος που ετάφη σε κατακόμβη.^[15] Λόγω των εισβολών των [Ούνων](#) και Βησιγόθων, στην Ιταλική χερσόνησο οι κατακόμβες υπέστησαν καταστροφές και απογυμνώθηκαν από λείψανα νεκρών και αφιερώματα. Ο [Πάπας Γρηγόριος Γ΄](#) προσπάθησε να αναθερμάνει το ενδιαφέρον των Χριστιανών γι'αυτές με την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας κατά την επέτειο του μαρτυρίου των εκεί θαμμένων μαρτύρων. Η εισβολές των Λογγοβάρδων επίσης συνέβαλαν στην ενίσχυση της άποψης πως έπρεπε να μεταφερθούν τα οστά των μαρτύρων σε νεοανεγειρόμενες εκκλησίες.^[16] Στον Μεσαίωνα μετατρέπονται σε κρησφύγετα ληστών και εγκληματιών. Μόλις το [1578](#) ανακαλύφθηκε η κατακόμβη της Αγίας Πρίσκιλλας από εργάτες που έψαχναν πορσελάνη γη.^[17]

Η χριστιανική τέχνη στις κατακόμβες

Η ζωγραφική των κατακομβών συνιστά την πρώτη μνημειακή ζωγραφική του Χριστιανισμού.^[18] Τα θέματα της ζωγραφικής των κατακομβών είναι εθνικά και χριστιανικά. Εντοπίζονται στις οροφές των νεκρικών θαλάμων και στα μεταξύ των τάφων διαστήματα. Όλες οι απεικονίσεις είναι νωπογραφίες. Τα θέματα είναι συμβολικά και αντλούνται από την εθνική και χριστιανική παράδοση. Από την πρώτη έχουμε φυτικά και ζωικά θέματα: η ελιά (δηλώνει την ειρήνη), το αμπέλι (ο Χριστός, *εγώ ειμί η άμπελος, Ιω.15, 1, αλλά και το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας*), το πτηνό φοίνικας (*νίκη κατά του θανάτου*), το ελάφι (ο πόθος της ψυχής προς τον Χριστό). Αντικείμενα: ο φάρος (σωτηρία από το ναυάγιο της ζωής), το πλοίο (η Εκκλησία), η άγκυρα (σύμβολο ελπίδας). Άλλα πάλι ζωικά θέματα απλά έχουν διακοσμητικό χαρακτήρα (άλογα, κριάρια). Εξωβιβλικά σύμβολα είναι ακόμα: η Δεομένη Μορφή σε στάση προσευχής (πρβλ. Μινωική θεά με υψωμέα χέρια). Ο Ιχθύς, σύμβολο προϋπάρχων στη Συρία όπου και ιχθυολατρεία (στο Χριστιανισμό: η ακροστιχίδα Ιησούς Χριστός

Θεού Υιός Σωτήρ δηλώνει τη χριστιανική πίστη. Είναι σύμβολο ευχαριστίας και του Βαπτίσματος)^[19] Χριστιανικά θέματα διακρίνονται σε Παλαιοδιαθηκικά και Καινοδιαθηκικά: και στα μεν πρώτα ανήκουν τα :Αμάρτημα και πτώση των πρωτοπλάστων, ο Νώε στην Κιβωτό, η θυσία του Αβραάμ, ο Μωυσής και καιόμενη βάτος, ο Μωυσής που χτυπά το βράχο και βγάζει νερό, η διατροφή των Ιουδαίων στην Έρημο, η Ανάληψη του προφήτη Ηλία, ο Ιώβ, οι Τρεις Παίδες στην κάμινο, ο Δανιήλ στα λιοντάρια, η Σωσάννα και οι Κριτές, η ιστορία του Ιωνά (πάνω από 130 τοιχογραφίες, αφού ο Ιωνάς συμβολίζει την προτύπωση της τριήμερης ταφής και ανάστασης του Ιησού). Στα δε δεύτερα, έχουμε: την Προσκήνυση των Μάγων, τη Βάπτιση του Ιησού, το Θαύμα της Κανά, τη διατροφή των Πεντακισχιλίων, ο Χριστός και η Σαμαρείτιδα, η παραβολή των Δέκα Παρθένων, η θεραπεία του Παραλυτικού, η ανάβλεψη του τυφλού, η αιμορροούσα, η Ανάσταση του Λαζάρου, η άρνηση του Πέτρου, ο Χριστός και οι Απόστολοι, ο Χριστός και οι Κορυφαίοι Πέτρος και Παύ

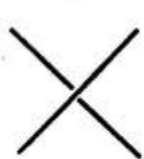

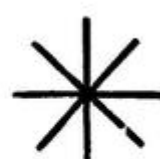

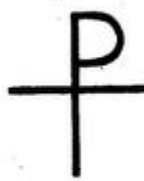

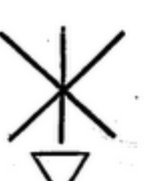
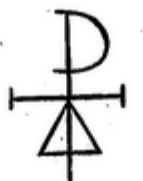
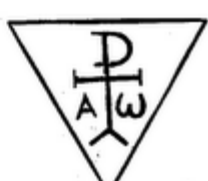
λος.^[20]

Οι κυριότερες κατακόμβες:

Υπάρχουν 36 μεγάλες [στη Ρώμη](#). Επίσης στη [Νάπολη](#), στη [Σικελία](#) (Συρακούσες, Παλέρμο), στην Αίγυπτο και Βόρειο Αφρική, στη Συρία, στη Μικρά Ασία και στα νησιά Μάλτα, Κύπρο και Μήλο^[21] και στο Βατικανό.

ΠΡΩΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Χριστιανικά ιερά σύμβολα και παραστάσεις του πρώιμου Χριστιανισμού, σε κατακόμβες και πρωτοχριστιανικούς ναούς.

<p>1</p> <p>= X [ριστός]¹</p>	<p>2</p> <p>= IX ἐπί X</p>	<p>3</p> <p>= IX ἐπί + (Μυστικός Ἀστὴρ τῆς Ἀποκαλύψεως)²</p>
<p>4</p> <p>= IX ἐπί T³</p>	<p>5</p> <p>= IXP ἐπί T</p>	<p>6</p> <p>= IXP ἐπί +</p>
<p>7</p> <p>= IXP ἐπί X¹</p>	<p>8</p> <p>= IXP ἐπί + (Ἀστὴρ)</p>	<p>9</p> <p>= IXP ἐπί +¹ A Ω (Ἀρχή, τέλος)</p>
<p>10</p> <p>= IX ἐπί X. (∇=ὁ I.X. εἰς ἔσθι τῆς Τριάδος)</p>	<p>11</p> <p>= IXP ἐπί +. Δ (Ὁ I. X. εἰς ὧν τῆς ἁγίας Τριάδος ἐνανθρώπησας προσ- ηλώθη ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ.)</p>	<p>12</p> <p>= IXP ἐπί + A Ω (Ἀρχὴ καὶ Τέλος) (∇=ὁ I X Θεός ἐστὶν ἐν Τριάδι.)²</p>

Οἱ κυριώτεροι τύποι τῶν ἱερῶν μονογραμμάτων.

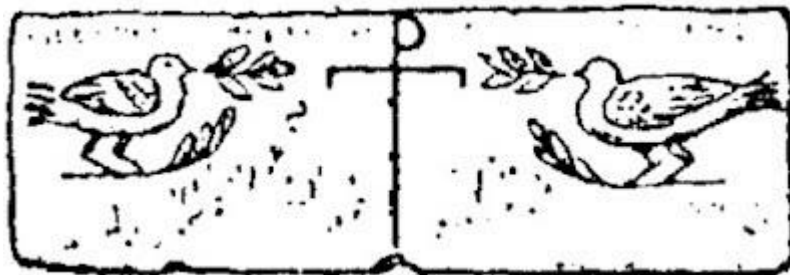

Κατακόμβη της Μήλου 2ος μ.Χ. αιώνας.

Ευχαριστιακό σύμβολο, κατακόμβη Αγίου Καλλίστου, Ρώμη 2ος μ.Χ. αιών.

Κατακόμβη της Domitilla, Ρώμη, 3ος αιών μ.Χ. - ΙΧΘΥΣ και ο Σταυρός.

Ο Σταυρός ανάμεσα σε δυο περιστέρια.

Ο Χριστός το Α και το Ω, κατακόμβη Commodilla, Ρώμη 3-4 αιώνας μ.Χ.

Κατακόμβη της Μήλου 2ος μ.Χ. αιών.

ΙΧΘΥΣ - Κατακόμβη Αγίου Σεβαστιανού.

ΙΧΘΥΣ : Ιησούς Χριστός Θεού Υιός Σωτήρ, στην ακροστιχίδα των πέντε στοιχείων της λέξης διαφαίνεται το δόγμα της ενσάρκωσης του Κυρίου. Η δε Σύβιλλα η ερυθραία θεωρούσε ότι σημαίνει : Ιησούς Χριστός Θεού Υιός Σωτήρ Σταυρός.

ΙΧΘΥΣ.

Λυχνάρι σε σχήμα Ιχθύος 4-5 μ.Χ. αιών, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών

Ο Ποιμήν ο Καλός, κατακόμβη Αγίας Πρισκίλλας 3ος αιών μ.Χ.

Ο Ποιμήν ο Καλός, κατακόμβη Domatillas 3ος μ. Χ. αιώνας.

Ο Ποιμήν ο καλός : "Εγώ ειμί ο Ποιμήν ο καλός", ο ποιμένας σε σχήμα νεανίου συμβολίζει τον Ιησού Χριστό.

Ο Ορφέας με τη Λύρα, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών (Αίγινα 4ος αιών μ.Χ.).

Ο Χριστός ως Ορφέας, κατακόμβη Αγίων Μερκελίνου και Πέτρου, Ρώμη 4ος αιών.

Ο Ορφέας με τη λύρα : Σύμβολο τη ελκυστικής δύναμης του Ευαγγελίου, της πνευματικής χαράς και της γαλήνης που επέρχεται στη ψυχή μετά την προσευχή.

Φοίνικας (ψηφιδωτό).

Φοίνικας : Σύμβολο της Ανάστασης. Ως φυτό συμβολίζει το δίκαιο, τη νίκη και το θρίαμβο κατά της αμαρτίας.

Άγιος Γεώργιος - Ροτόντα Θεσσαλονίκης (ψηφιοτό).

Ταώς : το Παγώνι, στις επιτύμβιες απεικονίσεις σύμβολο της Ανάστασης και της Αθανασίας, στα δε Βαπτιστήρια σύμβολο της καθόδου της Θείας Χάριτος στον βαπτιζόμενο.

Άγιος Γεώργιος - Ροτόντα Θεσσαλονίκης (ψηφιδωτό).

Άγιος Γεώργιος - Ροτόντα Θεσσαλονίκης (ψηφιδωτό).

Περιστέρα επί του κύλικος, ψηφιδωτό.

Περιστέρι : Σύμβολο του Αγίου Πνεύματος, της φρόνησης και της ακεραιότητας.

Παλαιοβασιλική των Σόλων, 4ος αιώνας Κύπρος (κατεχόμενα).

Πελεκάνος : σύμβολο του Σταυρικού πάθους του Χριστού, ο οποίος δια του αίματός του ζωογονεί τους πιστούς.

Ο Ἰησοῦς Χριστός ως ἀμνός, 359 μ.Χ.

Ο Ἰησοῦς Χριστός ως ἀμνός, 4ος αἰών.

Ἀμνός : Ο Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ εἰκόνα πάρθηκε ἀπό τα λόγια του Ἰωάννου του Προδρόμου : "Ἴδε ο ἀμνός του Θεοῦ, ο αἴρων τὴν ἀμαρτίαν του κόσμου".

Ἄγκυρα με Σταυρό, κατακόμβη Ἁγίου Σεβαστιανοῦ.

Ἄγκυρα : Σύμβολο ἐλπίδας στον Σταυρό. Με ἰχθύ, σύμβολο ἐλπίδας στον Χριστό.

Πελαργός ραμφίζει φίδι, παλαιοχριστιανική Βασιλική Ιλισσού Αθήνας, ψηφιδωτό (Βυζαντινό Μουσείο), 5ος αιών.

Άμπελος, παλαιοχριστιανική Βασιλική Ιλισσού Αθήνας, ψηφιδωτό (Βυζαντινό Μουσείο), 5ος αιών.

Άμπελος, παλαιοχριστιανική Βασιλική Ιλισσού Αθήνας, ψηφιδωτό (Βυζαντινό Μουσείο), 5ος αιών.

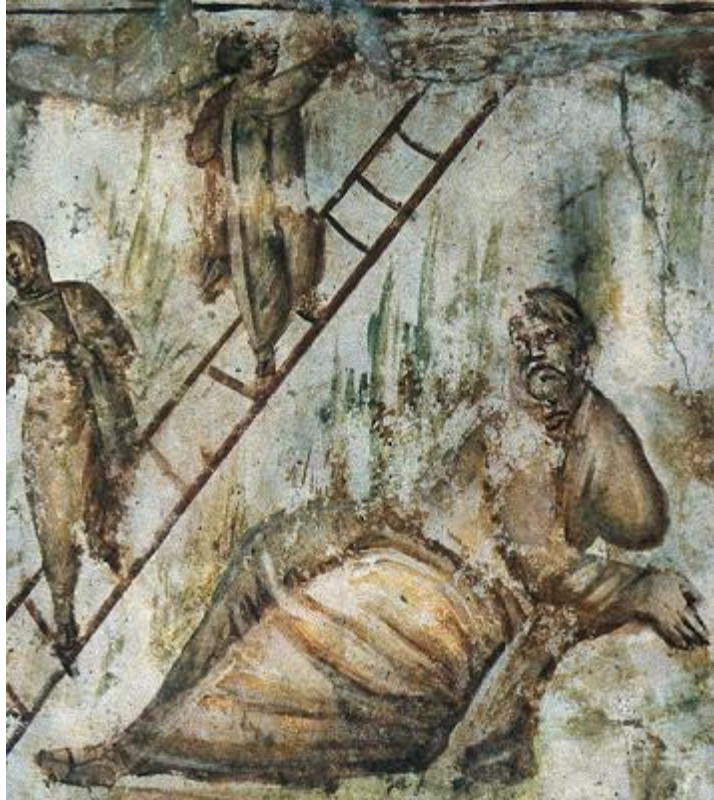
Άμπελος : Σύμβολο του Χριστού ("Εγώ ειμί η Άμπελος") και της ιεράς μεταλήψεως ως γεννήματος της αμπέλου. Τα σταφύλια συμβολίζουν τους πιστούς που μένουν "εν τω Χριστώ".

Ο Προφήτης Ιωνάς στη θάλασσα, κατακόμβη Αγίας Πρισκίλλας.

Η Ανάσταση του Λαζάρου, 3ος αιώνας (Μουσείου του Βατικανού).

Η σκάλα του Ιακώβ, κατακόμβη Via Latina.

Ο Χριστός και η σαμμαρείτιδα στο πηγάδι, 4ος αιώνας.

Βάπτιση - κατακόμβη Αγίου Καλλίστου.

Προσευχόμενη ψυχή.

Περιστέρι με κλαδί ελιάς.

Περιστέρι με κλαδί ελιάς : Πάνω αριστερά στην εικόνα, είναι σύμβολο καταλλαγής.

Αγάπες.

Αγάπες : οι κοινές τράπεζες των πρωτοχριστιανικών χρόνων.

Οι τρεις παίδες στη κάμινο της βαβυλώνας, κατακόμβη Αγίας Πρισκίλλας.

